

AXIOLÓGIA

(metodický list k výučbe vybraných filozofických tém cez problémy)

Vypracoval:	Mgr. Marek Gajdoš
Typ školy:	gymnázium so štvorročným, päťročným a osemročným vzdelávacím programom
Ročník:	podľa zaradenia OBN v ŠkVP
Vzdelávacia oblasť:	Človek a spoločnosť
Vyučovací predmet:	občianska náuka
Vzdelávací štandard:	Filozofický spôsob osvojovania si sveta
Výkonový štandard:	vysvetliť príčiny relativizácie alebo naopak absolutizácie hodnôt v dejinách
Obsahový štandard:	Axiologický rozmer filozofického osvojovania sveta – hodnotové koreláty orientácie človeka vo svete a v živote. Filozofia ako návod na dobre (šťastne, dôstojne, zmysluplne) prežitý život.
Hodinová dotácia:	jedna vyučovacia hodina
Použitá a odporúčaná literatúra:	<p>BROŽÍK, V. 1985. <i>Hodnoty a význam</i>. Bratislava: Pravda.</p> <p>LEPPIN, Z. 1968. <i>Filozofie hodnot a naše doba (úvod do problematiky axiologie)</i>. Praha: Svoboda.</p> <p>MIHÁLIKOVÁ, I. 2013. <i>Hodnoty ako východiská a ciele</i>. Nitra: Univerzita Konštantína Filozofa, Filozofická fakulta. ISBN 978-80-558-0526-9.</p> <p>ORBANOVÁ, E. – VADÍKOVÁ, K. M. – ČECHVALA, O. 2013. <i>Terminológia filozofickej axiológie</i>. Trnava: Filozofická fakulta Trnavskej univerzity. ISBN 978-80-83-7490-658-6.</p> <p>SISÁKOVÁ, O. 2001. <i>Filozofia hodnôt medzi modernou a postmodernou</i>. Prešov: Prešovská univerzita. ISBN 80-8068-061-2.</p> <p>ŠPŮR, J. 2007. <i>Úvod do systematické filozofie (obecná metafyzika, ontologie, gnoseologie, axiologie)</i>. Plzeň: Aleš Čeněk. ISBN 978-80-7380-067-3.</p> <p>VÁROSS, M. 1970. <i>Úvod do axiológie</i>. Bratislava: Epona.</p>

Teoretický základ

Vysvetlenie obsahu metodického listu:

V bežnej „filozofickej“ praxi sa stretávame s rozdelením filozofie na systematickú filozofiu a dejiny filozofie. Do systematickej filozofie sa radí metafyzika, ontológia, gnozeológia (noetika, epistemológia, teória poznania), etika, filozofická antropológia a axiológia. Metodický list tvoria dve časti. V prvej časti, ktorú sme nazvali *Axiológia ako súčasť systematickej filozofie* sa zameriame na zvládnutie základného pojmoslovnia a teórie axiológie, aby sme lepšie pochopili túto filozofickú disciplínu. V druhej časti s názvom *Axiológia v praxi* Vám ponúkame štyri krátke aktivity, cez ktoré môžete študentom sprístupniť axiológiu ako filozofickú disciplínu i ako každodennú súčasť nášho života či života spoločnosti.

Axiológia ako súčasť systematickej filozofie

Axiológia, ktorá má svoje pomenovanie z gréckeho *axia* – hodnota je súčasťou systematickej filozofie. Aj keď si to možno neuvedomujeme, axiológia je prítomná v každej filozofickej disciplíne a v každom filozofickom názore či postoji k problému i svetu ako celku. Vychádza to z faktu, že filozofia je zameraná, okrem iného, na poznanie a uchopenie pravdy, krásy a dobra. Samotná otázka po zmysle (pravdy, lásky, bytia, dobra, ľudskej existencie a pod.), ktorú si filozofi kladú už od nepamäti, je vlastne otázka axiologická.

Axiológiu môžeme definovať ako **disciplínu, ktorá sa zameriava na hodnoty, na ich pôvod, povahu, hierarchiu, štruktúru i význam** v živote jednotlivca, kultúry, ba aj celej spoločnosti. Hodnoty sú ňou skúmané cez pohľad ontológie, epistemológie, vývoja a funkcie. Dôležitým predmetom skúmania axiológov je aj **problém ukotvenia hodnôt v ľudskom živote**, to znamená, že sa skúma, aké hodnoty „preferuje“ človek vo vzťahu k sebe samému, ale aj vo vzťahu k druhým ľuďom, k spoločnosti, kultúre, právu, politike, bohu i prírode. Pri svojich skúmaniach sa zameriavajú na hodnoty:

- morálne,
- estetické,
- náboženské,
- politické atď.

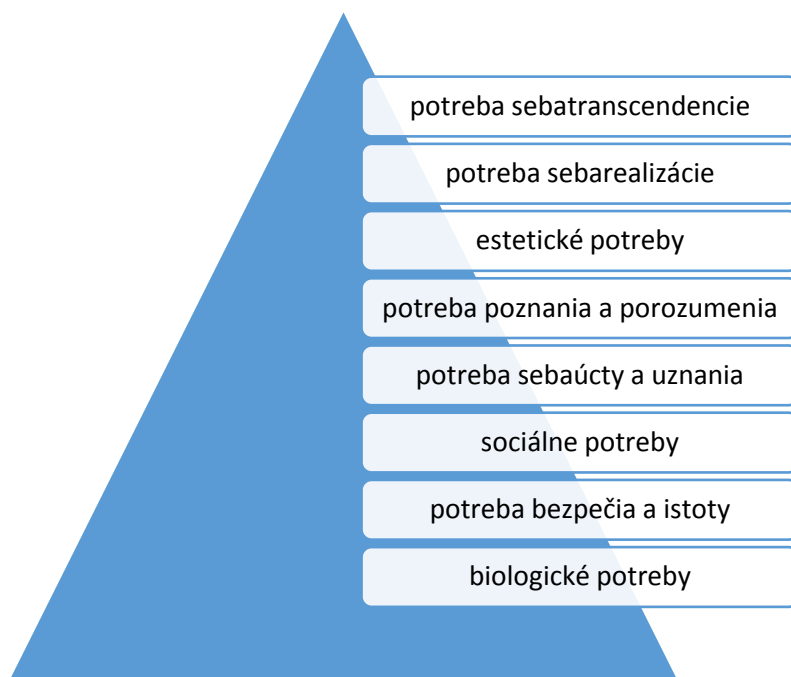
S pojmom hodnota sa stretávame každodenne¹. Nejak intuitívne chápeme, že **hodnotou** je to, čo **označíme** ako **pozitívne, významné a dôležité pre nás**, no aj pre spoločnosť, v ktorej žijeme. Za hodnoty často považujeme **aj svoje priania, túžby a plány**. Takto sa hodnotou a **hodnotným** stáva to, **čo má istý význam pre náš osobný život i život spoločnosti**, pričom hodnoty spoločnosti neakceptujeme stále bez výhrad. Práve konfrontácia nášho hodnotového rebríčka a rebríčka hodnôt, ktorý si vytvorila spoločnosť, generuje časté konflikty. Tieto hodnotové strety sú o to zložitejšie, že ani jeden z hodnotových rebríčkov, či osobný alebo ten spoločenský, nie je nemenným a „vytesaným do kameňa“, a tak podlieha zmenám a rôznym aktualizáciám. Niektoré hodnoty tak svoju pozíciu posilňujú, niektoré ju strácajú. V niektorých prípadoch môžu hodnoty dokonca stratiť aj svoje postavenie úplne, resp. prejdú len do latentného pretrvávania a akceptovania.

¹ Súčasné médiá nás často upozorňujú na krízu hodnôt, pričom neponúkajú definíciu pojmu hodnota ani príčiny či spôsoby riešenia/riešení tejto krízy.

Jedným z hlavných problémov, ktorý rieši axiológia je **problém pôvodu**, resp. podstaty **hodnôt**. Pri riešení tohto problému sa vykreovali dve možné riešenia:

1. **Hodnoty sú objektívne existujúce**. Problémom tohto riešenia je, že v podstate neodpovedá na pôvod hodnôt samotných, teda odkiaľ sa vzali v našom živote, a tak stavia hodnoty do istej nadľudskej pozície.
2. **Hodnoty sú subjektívne existujúce** a sú výsledkom hodnotiacich procesov konkrétneho hodnotiaceho subjektu. Aj tu sa stretávame so zásadným problémom, ktorým je **relativizácia hodnôt** a hlavne relativizácia akýchsi „všeobecných“ hodnôt.

Zásadným problémom je teda definícia hodnoty samotnej, pretože za hodnotu považujeme predmety, predstavy, myšlienky, idey a skutky, ktoré z istého pohľadu získavajú istý význam a zmysel a dostávajú sa do akéhosi centra nášho záujmu². Pri tomto probléme sa často stretávame s **odvodzovaním hodnôt od potrieb** a následnom oddeľovaní sa týchto hodnôt od potrieb a premene na akési kritériá nášho správania sa a konania, ktoré sú univerzálne záväzné. S problematikou prepájania hodnôt a potrieb sa môžeme stretnúť pri teórii psychológa **A. H. Maslowa**, ktorý vytvoril **všeobecnú hierarchiu ľudských potrieb**, u nás známu aj ako Maslowova **pyramída potrieb**. Potreby sú v tejto hierarchii zoradené v istej postupnosti, ktorá vychádza z predpokladu, že najprv musia byť uspokojené potreby najnižšieho stupňa a až následne potreby z vyšších úrovní hierarchie. Maslowova hierarchia potom vyzerá nasledovne:

Hodnoty sa vytvárajú v **procese hodnotenia**, ktorý je zložitým procesom, na ktorom sa podieľajú najmä:

- **Subjekt hodnotenia**, ktorým môže byť konkrétny jedinec, skupina alebo aj celá spoločnosť.
- **Predmet hodnotenia**, ktorým môže byť akákoľvek vec, situácia, správanie sa, činnosť, ktoré sa mohli, môžu alebo budú diať, ktoré sú teda skutočné, ale aj fiktívne.
- **Sústava akceptovaných hodnôt**, o ktoré sa pri hodnotení opierame, ktoré sú vzorom a kritériami hodnotenia samotného.
- **Proces hodnotenia**, pri ktorom sa spájajú všetky zložky.

² Pri hlbšej analýze by sme sa, pravdepodobne, dopracovali k definícii, ktorá by tvrdila, že hodnotou je to, čo práve nemáme. Napríklad zdravie sa stáva pre nás hodnotou a hodnotným v čase choroby, pričom choroba bola zapríčinená subjektívnym konaním, keď sme si napr. nezdravým životným štýlom chorobu zapríčinili a na zdravie sme nemysleli.

Hodnoty a proces hodnotenia sú veľmi dôležitým sprostredkovateľom nášho vzťahu k sebe samému, k ostatným členom spoločnosti a k spoločnosti samotnej a pomáhajú vytvárať náš vzťah k svetu ako takému. Aj keď prijmeme teóriu o objektívnosti hodnôt, tak si uvedomíme, že každý jeden človek má vlastný **hodnotový rebríček** (hodnotovú škálu), v ktorej sú hodnoty zoradené podľa jeho aktuálnych potrieb, stavu, životnej fázy, skúseností a pod., ako dôsledok ľudského rozvoja a dozrievania. Každý človek tak má vlastné uznávané hodnoty, ale tiež odmietané tzv. **antihodnoty** a skupinu „hodnôt“, ktoré vníma ako bezvýznamné a teda **hodnotovo neutrálne**. Hodnotové rebríčky veľmi zásadne ovplyvňujú náš život ako celok. Aj napriek rozdielnym hodnotovým rebríčkom ľudí a rôznych sociálno-ekonomicko-politicko-nábožensko-právnych spoločností, môžeme tvrdiť, že jednou z najviac akceptovaných a akcentovaných hodnôt je hodnota života.

Hodnota je teda **uvedomelým výsledkom hodnotiaceho procesu**, ktorý máme premyslený a vyargumentovaný. Takáto hodnota potom získava istý stabilný charakter, ktorý sa však môže meniť na základe rôznych situácií, dozrievania človeka alebo spoločnosti ako celku.

Hodnoty, ktoré akceptuje (preferuje) nejaká spoločnosť majú byť hodnoty **univerzálne**³ a **konzistenté**⁴. Medzi hodnoty, ktoré spĺňajú uvedené kritériá najčastejšie patria hodnoty ako:

- mier,
- sloboda,
- demokracia,
- spravodlivosť,
- zdravie,
- prosperita a pod.

³ Univerzálnosť akceptovaných hodnôt sa prejavuje v ich čo najväčšom situačnom pokrytí, to znamená, aby sa dali uplatniť pri čo najväčšom množstve potenciálnych situácií, do ktorých sa členovia spoločnosti môžu dostať.

⁴ Konzistentnosť sa prejavuje v neprotirečivosti hodnôt, kedy istá hodnota, ktorú akceptujeme ako kritérium konania, nemôže byť vyvracaná inou hodnotou, ktorú tiež akceptujeme ako záväzné pravidlo pre naše konanie. Nemôžeme napríklad tvrdiť, že našou najvýznamnejšou hodnotou je ľudský život, ale budeme zároveň akceptovať trest smrti ako hodnotu ochrany členov spoločnosti pred páchatelmi trestných činov.

Axiológia v praxi

V nasledujúcej časti nášho metodického listu Vám predstavíme štyri jednoduché aktivity, ktoré môžete využiť pri sprístupňovaní základných informácií o axiológii žiakom⁵.

MOJE HODNOTY

- Cieľ:** Žiaci by si mali uvedomiť, že sa každodenne stretávame s axiológiou a to vždy, keď sme nútení zvoliť si spôsob nášho konania, ktorý vychádza z nášho hodnotového ukotvenia a z toho, že máme istý hodnotový rebríček. Zároveň ide o aktivitu, ktorá poukazuje na fakt, že hodnoty nie sú v rebríčku absolútne „zabetónované“ a že ich mnohokrát prehodnocujeme a meníme.
- Zadanie:** Vysvetlite žiakom, že naše konanie a správanie sa je vo svojich príčinách odvodené od istej hierarchie hodnôt, ktoré máme a akceptujeme. Požiadajte žiakov, aby každý sám vytvoril svoj hodnotový rebríček, ktorý bude tvoriť min. 7 hodnôt. Na vytvorenie tohto rebríčka stanovte čas max. 5 minút. Následne vytvorte 5-členné skupiny, v ktorých žiaci prediskutujú svoje hodnoty a v časovom limite max. 5 min. vytvoria ďalší, teraz už skupinový hodnotový rebríček. Požiadajte hovorcov skupín, aby predstavili skupinový hodnotový rebríček a stručne (!) odkomunikovali, prečo si vybrali dané hodnoty a prečo ich umiestnili na dané miesto v rebríčku. Po vypočutí všetkých skupín vyzvite triedu, aby vytvorila triedny hodnotový rebríček, pričom zvolené hodnoty zapíšete na tabuľu. Aj tento rebríček by mal obsahovať minimálne 7 hodnôt.
- Reflexia:** Požiadajte žiakov, aby zdieľali svoje emócie pri vytváraní osobného, skupinového a triedneho hodnotového rebríčka. Požiadajte ich, aby sa vyjadrili, či sú ochotní akceptovať všetky hodnoty uvedené v triednom hodnotovom rebríčku a či sú ochotní akceptovať ich v takom poradí, ako sú zapísané na tabuli. Dbajte na to, aby sa vyjadrili hlavne tí žiaci, ktorí vykazujú známky neochoty komunikovať alebo nesúhlasu s vytvoreným hodnotovým rebríčkom. Vyzvite žiakov, aby vysvetlili, ktorých hodnôt z vlastného hodnotového rebríčka sa boli ochotní vzdať a prečo.

SKRYTÉ HODNOTY

- Cieľ:** Žiaci by si mali uvedomiť, že reklamný priemysel pôsobí hlavne na emocionálnu stránku našej osobnosti, no v mnohých reklamách sú skryté aj hodnoty, ktoré si v podstate ani neuvedomujeme a ktoré nám podsúvajú istý hodnotový rebríček.
- Zadanie:** Nájdite v diskusii v triede definíciu reklamy a jej hlavnú úlohu, ktorou je prostredníctvom pôsobenia na emócie za prispenia rôznych mediálnych postupov a nástrojov vyvolať v recipientovi potrebu kúpiť si nejaký výrobok alebo službu, pričom potrebu zároveň premieňa na hodnotu. Nechajte žiakov, aby si pozreli niekoľko reklám a pokúsili sa nájsť hodnoty, ktoré sú v danej reklame skryté a ktoré si v prvom momente sledovania reklamy neuvedomujeme.

⁵ Tieto aktivity sú navrhnuté ako doplnok k základným informáciám o axiológii ako filozofickej disciplíne. Učiteľ môže viesť hodinu „klasickým“ spôsobom, kedy vysvetlí čo je axiológia, aké je jej miesto v systéme filozofie, aké sú jej úlohy a ciele. Následne môže použiť ktorúkoľvek z aktivít na demonštrovanie toho, že s axiológiou sa stretávame v každodennom živote. Zároveň je tu možnosť využiť aktivitu/aktivity na začiatku vyučovacej hodiny a následne so žiakmi vytvoriť obsahovú náplň poznámok k téme.

Reflexia: Požiadajte žiakov, aby sa vyjadrili, či sú ochotní prehodnotiť svoje hodnotové rebríčky po vzhliadnutí niektorých reklám.

Poznámka: Príklady reklám, s ktorými môžete pracovať. V zátvorkách uvádzame hodnoty, ktorých nositeľom sú dané reklamy.

- 1) <https://www.youtube.com/watch?v=y12xhfVUu0Y> (život, zodpovednosť)
- 2) <https://www.youtube.com/watch?v=KdOnF2v0mXM> (život, zodpovednosť)
- 3) <https://www.youtube.com/watch?v=gU1dTHuMNbg> (sloboda)
- 4) <https://www.youtube.com/watch?v=gLD038CifPA&list=PLosynOY5xxTvJDrjm9dQxz0WaeuMFdvx2&index=26> (tradícia)
- 5) <https://www.youtube.com/watch?v=Hw4Z3qUuWPs> (modernizácia)
- 6) https://www.youtube.com/watch?v=mSLHgy5B_Q (vytrvalosť)
- 7) <https://www.youtube.com/watch?v=W2yELDb5V6Y> (mladosť)
- 8) <https://www.youtube.com/watch?v=FkPXZxS-5V0> (pravda)
- 9) <https://www.youtube.com/watch?v=kM-YWSXgcDM> (vytrvalosť, spolupatričnosť)
- 10) https://www.youtube.com/watch?v=8_z8wJlcx2Y (bezpečnosť)
- 11) <https://www.youtube.com/watch?v=K-eQ2nzURIQ> (rovnosť, rovnosť šancí)

HODNOTY SKRYTÉ V UMENÍ I.

Cieľ: Motivovať žiakov k novému vnímaniu umeleckého (výtvarného) diela, v ktorom sú okrem estetických hodnôt ukryté aj hodnoty morálne, sociálne, kultúrne a pod. Žiaci by mali byť schopní nájsť tieto hodnoty v danom umeleckom diele a porovnať ich s hodnotami akceptovanými v súčasnosti, resp. s vlastnými preferovanými hodnotami.

Zadanie: Premietnite žiakom vybrané umelecké dielo a nechajte ich nejaký čas (napr. 10 min.) dielo vnímať. Potom ich vyzvite, aby určili estetickú hodnotu daného diela (esteticky príťažlivé/nepríťažlivé, pekné/škaredé). Následne ich požiadajte, aby v diele dešifrovali ďalšie hodnoty, ktoré v sebe skrýva. Zároveň ich nechajte porovnať nájdene hodnoty s ich vlastným hodnotovým rebríčkom, resp. s hodnotovým systémom súčasnej spoločnosti.

Reflexia: Nechajte žiakov zdieľať svoje emócie a postoje. Vyzvite ich, aby sa pokúsili uviesť dôvody zmeny hierarchie hodnôt zachytených v umeleckom diele a hodnôt súčasnej spoločnosti, napr. na Slovensku, ak k takýmto zmenám došlo.

Poznámka: Odporúčané výtvarné diela na analýzu:

- 1) Rembrand van Rijn: Návrat márnotravného syna.
(https://sk.wikipedia.org/wiki/Rembrandt#/media/S%C3%BAbor:Rembrandt_Harmensz._van_Rijn_-_The_Return_of_the_Prodigal_Son.jpg)
- 2) Pablo Picasso:
<http://www.arthistoryarchive.com/arthistory/images/PabloPicasso-Guernica-1937.jpg>

HODNOTY SKRYTÉ V UMENÍ II.

Cieľ: Motivovať žiakov k novému vnímaniu umeleckého (hudobného) diela, v ktorom sú okrem estetických hodnôt ukryté aj hodnoty morálne, sociálne, kultúrne a pod. Žiaci by mali byť schopní nájsť tieto hodnoty v danom umeleckom diele a porovnať ich s hodnotami akceptovanými v súčasnosti, resp. s vlastnými preferovanými hodnotami. Zároveň by mali byť schopní uvedomiť si, že mnohé z textov piesní reagujú len na aktuálnu situáciu v čase ich vzniku a tak aj hodnoty v nich skryté budú iné ako hodnoty preferované ich poslucháčmi s istým časovým odstupom.

Zadanie: Táto aktivita je obmenou predošlej (Skryté hodnoty v umení I.), no pracuje s iným typom umeleckého diela. V tomto prípade sme sa rozhodli pre hudobné dielo. Aj teraz nechajte žiakov, aby si vypočuli nejakú skladbu a dešifrovali v nej hodnoty (iné ako estetické). Základom aktivity je opäť nájsť hodnoty, ktoré nám autor (textár) do piesne skryl. Po vypočutí piesne nechajte žiakov nájsť všetky hodnoty o ktorých si myslia, že sa v texte nachádzali a vyzvite ich, aby svoje pozorovanie zdieľali s ostatnými. Následne ich požiadajte, aby sa vyjadrili k tomu, či sú v texte piesne hodnoty, ktoré sú aktuálne aj v súčasnej spoločnosti, alebo či ide len o hodnoty charakteristické pre spoločnosť takú, aká bola v čase vzniku piesne. Pracujte aj s možnosťou, že pieseň nás upozorňuje na akési „antihodnoty“, ktoré sú v dnešnej dobe považované za skutočné hodnoty, ako napr. majetok, prestíž, moc, vplyv a pod.

Reflexia: Podľa výberu skladby je možné dospieť k záveru, že hodnoty v nej skryté boli dôležité len v čase vzniku textu a v súčasnosti môžu byť v hodnotovom rebríčku na posledných miestach. Zároveň, ak vyberiete skladby súčasných textárov, ich „hodnotová“ vybavenosť bude reakciou na aktuálne problémy spoločnosti a tak budú odrážať aj súčasné hodnoty.

Poznámka: Je vhodné, ak dokážete žiakom spolu so skladbou ktorej sa budete venovať zabezpečiť aj jej text, ktorý bude premietnutý, resp. vytlačený minimálne pre dvojicu. Pri tejto aktivite odporúčame použiť aj webové stránky, ktoré sú zamerané na zhromažďovanie textov piesní (napr. www.supermusic.sk), s ktorými môžu študenti priamo pracovať aj vo svojich mobilných telefónoch. Tak budú mať prístup k textu všetci. Ako piesne pre túto aktivitu odporúčame:

- 1) Karel Kryl: Děkuji (<https://www.youtube.com/watch?v=KKN0BcGCi8I&list=RDEM-C0kWcm23EKKbhtX29J8yA&index=7>)
- 2) Karel Kryl: Marat vě vane (<https://www.youtube.com/watch?v=xetRZSOSRek&list=RDEM-C0kWcm23EKKbhtX29J8yA&index=20>)
- 3) Karel Kryl: Demokracie (<https://www.youtube.com/watch?v=Ak8o5lSU6xQ>)
- 4) Jaromír Nohavica: Danse macabre (<https://www.youtube.com/watch?v=Wa1pC6N37CM>)
- 5) Korben Dallas: Za sklom (<https://www.youtube.com/watch?v=0u0vjgSnw6k>)
- 6) Mária Čírová: Unikát (<https://www.youtube.com/watch?v=tDJhUe2zpEA>)
- 7) Richard Müller: Hluk (<https://www.youtube.com/watch?v=tDEJXfhVvs0>)